Svenska kyrkan
LINKÖPINGS STIFT

Askeryd

Besiktning av kalkmåleri 2015-06-02

Gunnar Nordanskog & Eva Ringborg

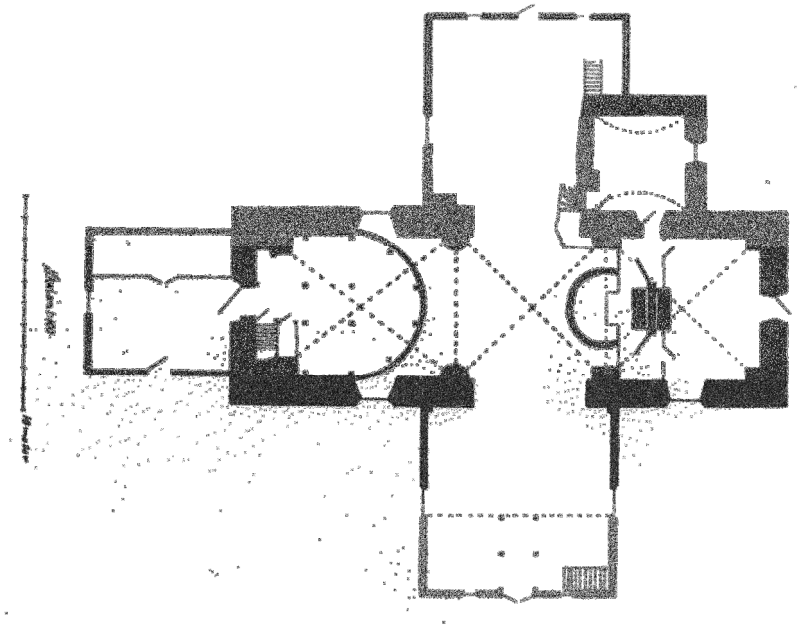

Sammanfattning

Målningarna de medeltida delarna av Askeryds kyrka dateras till omkring 1520. De överkalkades på 1740-talet och har sedan framtagits vid två olika tillfällen, dels 1933-34 av Oscar Svensson och dels 1976-77 av Jörgen Bengtsson.

Förutom de medeltida målningarna finns också på den västra väggen en målning från 1600-talet, föreställande S:t Göran. Den framtogs 1933. Den senaste konserveringsinsatsen gjordes 2010 av Jönköpings museum under ledning av Gunnel Rosenqvist, då väggmålningarna konserverades, dock inte valvmålningarna.

Åtgärdsbehov

Akut, orgelläktaren: stolar och andra föremål står lutade mot måleriet. En igensatt fönsternisch på norra sidan har en brädfodring med kraftigt flagande måleri.
Åtgärd: **rensning av föremål och förbättrade förvaringsutrymmen på orgelläktaren bör göras snarast, i samråd med antikvarie. Färgen i fönsternischen skall fästas av konservator snarast möjligt**. Kan lämpligen genomföras genom omfördelning av KAE.

Inom 3 år, västra väggen S:t Göran: det finns fortfarande öppna kanter i putsskiktet som behöver lagas.
Åtgärd: mindre översyn inom 3 år, senast 2018. Kan lämpligen genomföras genom omfördelning av KAE.

Inom 10 år, valven: har omfattande putssprickor och skiktningar.
Åtgärd: förundersökning och framtagande av konserveringsprogram för valvmålningarna inom 10 år, senast 2025. Framtagande av konserveringsprogram är berättigat till KAE.

Kalkmålningarnas tillkomst

Den medeltida delen av Askeryds kyrka har tre kryssvalv med omfattande målningsdekorationer. Även väggarna har varit bemålade, men det mesta av detta är spolierat sedan väggarna i den mellersta travén revs och korsarmar tillbyggdes 1669.

Målningarna överkalkades 1744 och togs fram 1933 av konservator Oscar Svensson, då de också förtydligades, dvs retuscherades i stor utsträckning. Ytterligare målningar finns kvar under putsen på väggarna i kor och långhus (Kilström 1991).

De avbildade figurerna är slanka och enkla i detaljerna. En rik ornamentik av akantusblad, grenverk, blommor, stjärnor och ekollon fyller ut bildfälten. Ett återkommande motiv är ett blomornament eller vas, vars fot närmast kan associeras till ett dammsugarmunstycke.

Åke Nisbeth anser att målningarna är utförda av en mäster Sven, som var verksam i Jönköping 1511-1547, och som ska ha varit en efterföljare till den välkände mästaren Amund. Målningarna i Askeryd dateras av Nisbeth till 1520-talet (Nisbeth 1962).

Bakom orgelläktaren, på den västra väggen finns målningar av en annan karaktär än i valven, med en avbildning av S:t Göran och draken. Denna dateras till 1600-talet och har tillkommit i samband med att den västra valvbågen murades igen (Kilström 1991).

Korets målningar

Korvalvet saknar tegelribbor, men har delats in i åtta separata bildfält med en kraftfull växtdekor. I varje fält finns en ”huvudfigur” i stort format och ett varierande antal småfigurer. En stor ros markerar valvets slutsten.

Korvalvet, översikt. Nederst i bild syns den östra valvkappan.

Den östra valvkappan avbildar i söder Nådastolen (Fadern, Sonen och den Helige Ande). Under Nådastolen finns S:t Sigfrid med de avhuggna huvudena av hans systersöner Unaman, Sunaman och Vinaman i ett kar.

Korvalvet, östra valvkappan i söder. T.v. Nådastolen, t.h. S:t Sigfrid av Växjö.

I östra valvkappans norra del syns Rosenkransmadonnan (av Kilström benämnd *Maria som den apokalyptiska kvinnan*). Madonnan omges av tillbedjande änglar och till vänster om henne finns en armborstförsedd jägare och tre hjortar. Under Madonnan finns S:t Erasmus med ett vindspel med en bit tarm (han avrättades genom att man drog ut och vindade upp hans tarmar).

Underst på den nordöstra pelaren och avskiljt från de andra bilderna genom en stadsmur som representerar Jerusalem, avbildas Kristus inför Kaifas och Kristi begabbelse.

Korvalvet, östra valvkappan i norr. Överst Rosenkransmadonnan och jägare, nederst t.v. S:t Erasmus och t.h. Kristi begabbelse

Korets södra valvkappa avbildar evangelisterna Lukas (med en pensel) och Johannes. Vid Lukas syns två mindre figurer med svärd i händerna samt aposteln Andreas. Under Johannes avbildas S:ta Katarina av Alexandria (med svärd och hjul), S:ta Gertrud av Nivelles (med en kyrkomodell) samt aposteln Tomas (med en lans). Under Tomas har möjligen funnits ett donatorsvapen. Målningarna i denna valvkappa är i hög grad rekonstruerade 1933.

Koret, södra valvkappan. Ovan Lukas, överst t.h. S:ta Katarina och S:ta Gertrud, nederst t.h. Tomas.

Korets södra vägg har en framställning av S:t Martin och tiggaren. Framställningen avslutas nedåt med en draperimålning. Mot kyrkans korsmitt finns en annan draperimålning som bara är delvis framtagen. Denna tycks vara av yngre datum, kanske är den från 1600-talet och i så fall samtidig med bilden av S:t Göran på västväggen.

Koret, södra väggen. S:t Martin och tiggaren.

Koret, södra väggen. Detalj av draperimålningen under S:t Martin och tiggaren, med skada i puts och färgskikt.

Koret, södra väggen. Del av draperimålning vid korsmitten.

Korets <u>västra valvkappa</u> avbildar Judas Taddeus (med klubba), Filippus (med korsstav), Jakob d.y. (med tygvalkarträ) och Bartolomeus (med kniv).

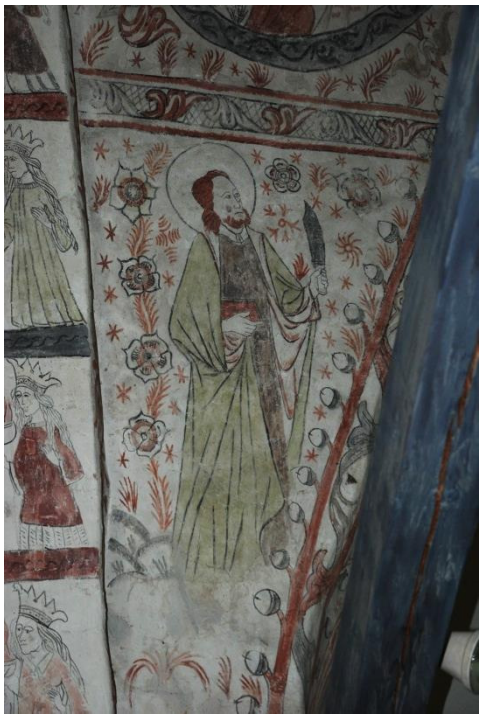

Koret, västra valvkappan. Överst t.v. Judas Taddeus (i söder), t.h. Filippus (i norr), nederst t.v. Jakob d.y. (i söder), t.h. Bartolomeus (i norr).

Korets norra valvkappa avbildar evangelisterna Matteus och Markus (med ett lejon). Under dem finns apostlarna Paulus (med svärd) respektive Petrus (med nyckel). Ovanför Matteus syns helgonen S:ta Barbara (med ett torn) och S:ta Ursula (med en pil). Mellan dessa två syns ett par knektar, den ene med ett gåshuvud. Ovanför Markus avbildas S:ta Margareta (med en drake) och S:ta Dorotea (med en blomsterkorg).

Koret, norra valvkappan. T.v. Matteus och t.h. Markus.

Koret, norra valvkappans svicklar. T.v. Matteus och t.h. Markus.

Burleska knektfigurer ovanför Matteus

Koret, norra valvkappan ovanför bilden av evangelisten Markus: S:ta Margareta och S:ta Ursula.

Triumfbågens södra sida, en av de fåvitska jungfrurna

Mittvalvets (långhusets östra valv) målningar

Huvudmotivet i valvet är skapelseberättelsen, en skildring som börjar i den västra valvkappan, där Gud först skiljer ljuset från mörkret och sedan frambringar växterna. Ovanför Skaparen syns jägare med armborst och hjortar. I den södra valvsvickeln avbildas helgonet S:t Stefanus i diakondräkt och med stenar i händerna, i den norra svickeln avbildas ett oidentifierat helgon.

Mittvalvet, västra kappan. Skapelsens första och tredje dag. Ovanför Skaparen syns jägare och hjortar.

Mittvalvet, västra kappan, södra svickeln: S:t Stefanus diakonen

Mittvalvet, västra kappan, norra svickeln: oidentifierat helgon

I norra valvkappan skapar Gud sol och måne samt fiskarna i havet. Även här finns helgonfigurer på valvens svicklar, men de är inte identifierade. På valvbågen syns en pelikan som matar ungarna med sitt eget blod (en Kristussymbol). Den västra bilden (Gud skapar måne och sol) har varit nästan helt utplånad och är försiktigt rekonstruerad.

Mittvalvet, västra kappan. Skapelsens fjärde och femte dag. Ovanför Skaparen syns jägare och hjortar.

Mittvalvet, norra kappan, västra svickeln: oidentifierat manligt helgon. Även på den norra svickeln avbildas ett annat oidentifierat manligt helgon, till största delen dolt bakom predikstolen.

Figurer ovanför Skaparen på östra delen av norra valvkappan.

I östra valvkappan avbildas den sjätte skapelsedagen. Gud skapar fyrfotadjuren och mannen. På den norra svickeln avbildas S:ta Lucia med en brinnande lampa, ett mycket ovanligt helgon att avbilda under medeltiden i Norden. På den södra svickeln syns S:ta Katarina av Alexandria med hjul och svärd. Bilden av S:ta Lucia ansluter till triumfbågens målning som här liksom i många kyrkor avbildar de visa och de fåvitska jungfrurna. De visa jungfrurna syns med sina brinnande lampor på den norra sidan och de fåvitska med sina slocknade lampor på den södra. Detta är en bild som ska påminna om vikten av att vara beredd på den Yttersta dagen.

Mittvalvet, östra kappan. Skapelsens sjätte dag, skapandet av fyrfotadjuren och människan.

Mittvalvet, östra kappan, norra svickeln: S:ta Lucia.

Mittvalvet, östra kappan, södra svickeln: S:ta Katarina av Alexandria.

I <u>södra valvkappan</u> skildras Evas skapelse samt Guds vila på den sjunde dagen. På den till största delen rivna väggen nedanför valvet syns översta delen av en korsfästelsescen, delvis rekonstruerad och med retuscherna tydligt ristade. Svicklarna nedanför huvudscenen avbildar två oidentifierade krönta kvinnliga helgon.

Mittvalvet, södra kappan. Skapelsens sjätte och sjunde dag, skapandet av Eva och Guds vila.

Mittvalvet, södra kappan, östra svickeln: oidentifierat kvinnligt helgon

Mittvalvet, södra kappan, västra svickeln: oidentifierat kvinnligt helgon

Västvalvets målningar

Huvudmotivet i detta valv är legenden om Marias föräldrar Joakim och Anna. Skildringen börjar i västra valvkappan där Joakim först avvisas från templet eftersom han är barnlös (vilket skulle vara ett tecken på Guds förbannelse) och sedan Joakim i hedmarken där han möter en ängel. På södra svickeln syns en kvinna (?) med en blomvas och på den norra troligen S:ta Ursula med tre pilar.

Västra valvet, västra kappan. Joakim och ängeln i hedmarken.

Västra valvet, västra kappan, södra svickeln: kvinna med blommor.

Västra valvet, västra kappan, norra svickeln: S:ta Ursula (?)

Den västra valvbågen avbildar i söder S:ta Barbara vid ett torn och i norr ett oidentifierat kvinnligt helgon. Nedanför Barbara är ett groteskt gapande huvud som omger öppningen till vinden. Nedanför det andra helgonet en groteskt målad man som luktar på blommor, och där nedanför djävlar som försöker inleda en man och en kvinna i frestelse. De nedersta målningarna är slitna och skadade.

Västra valvets västra valvbåge, S:ta Barbara

Västra valvets västra valvbåge, oidentifierat helgon

Västra valvets västra valvbåge, öppningen till vinden

Västra valvets västra valvbåge, man med blommor

Västra valvets västra valvbåge, frestande djävlar

Västra valvets norra valvkappa avbildar Annas änglauppenbarelse samt Joakim och Annas möte i Gyllene porten i Jerusalem. Under Anna och ängeln syns S:ta Appolonia med en tång med tand och S:ta Margareta med draken, och därunder S:ta Barbara i sitt torn.

Västra valvet, norra kappan: Annas uppenbarelse.

Joakim och Annas möte.

Västra valvet, norra kappans västra svickel: Apollonia och Margareta.

Västra valvet, norra kappans västra svickel: S:ta Barbara.

Västra valvet, norra kappans östra svickel: S:ta Gertrud.

Västra valvets östra valvkappa återger i norr Marias födelse och i söder hur det ris som Joakim och Anna avsett att aga Maria med, bryts sönder genom Guds ingripande. Kring huvudfigurerna syns knektar och fåglar och i svicklarna två oidentifierade manliga helgon.

Västra valvet, östra valvkappans norra sida: Marias födelse

Västra valvets östra kappa, södra sidan: Gud bryter riset som ska aga Maria.

Västra valvets södra valvkappa visar Marias tempelgång samt Josef och Marias trolovning. Därunder finns oidentifierade helgon och underst i den västra delen en djävul som hjälper en trollpacka att kärna smör.

Västra valvets södra kappa, västra delen: Marias och Josefs trolovning

Västra valvets södra kappa, östra delen: Marias tempelgång

Västra valvets södra kappa, västra svickeln: djävulen hjälper en kvinna att kärna smör

Västra väggen

Denna vägg är sannolikt uppmurad under 1600-talet, och har även den dekorerats med kalkmålningar som idag är mycket fragmentariska. I trappan upp till orgelläktaren urskiljs motivet S:t Göran och draken.

Noteringar om skador och åtgärdsbehov

Orgelläktaren är trångt möblerad och belamrad med diverse föremål som bör kunna rensas bort eller förvaras någon annanstans. Som det är nu riskeras skador på måleriet. De nedre delarna av valvsvicklar och väggar är redan hårt slitna.

Samråd med antikvarie om möblering och förvaringsutrymmen på läktaren

Förslitningsskador uppkomna efter konserveringen 1997

Igensatt fönsternisch med brädfodring: fönsternischen på orgelläktarens södra vägg har en brädfodring med måleri som är samtida med den fragmentariska draperimålningen i korets sydvästra hörn, sannolikt 1600-tal. Målningen flagar kraftigt och måste konserveras så snart som möjligt. Samråd med stiftsantikvarien om omfördelning av Kyrkoantikvarisk ersättning.

Fönsternischen på orgelläktaren: ta bort befuktningsaggregaten och konservera måleriet

Detalj av flagning i fönsternischen

Västväggen med S:t Göransmålningen har löst sittande puts med öppna kanter. Eftersom läktartrappan är trång finns stor risk för mekaniska skador på puts och måleri. Putsen bör skyddskonserveras inom 3 år, senast 2018.

Västväggens puts i behov av kantlagning. Ovan vid trappräcket, nedan vid läktargolvet

Valvmålningarna har inte konserverats sedan 1977 och är i behov av en närmare undersökning än vad som nu genomförts. Med kikare kan man dock se sprickbildning som ställvis är omfattande. Förundersökning och konserveringsprogram bör tas fram inom 10 år, senast 2025.

Skador i draperimålning, korets södra vägg

Besiktningsdatum 2015-06-02
Foto Gunnar Nordanskog
Rapport sammanställd av Gunnar Nordanskog 2015-08-11
Granskad av Eva Ringborg

Källor

Askeryds kyrka. Inventarier och kalkålningar prioritet 2. Konserveringsrapport Jönköpings läns museum 2010:116.

Jönköpings läns museum, topografiska arkivet. Foton från restaureringen 1976-77.

Kilström, Bengt Ingmar 1991: *Askeryds kyrka*. Kyrkobeskrivning utgiven av Linköpings stifts kyrkobeskrivningskommitté.

Nisbeth, Åke 1962: Askerydsmästaren – Sven Målare i Jönköping? *Småländska kulturbilder.*

Peterson, Sten 2003: Kalkmåleriinventering, Linköpings stift.